

УДК 811.111

КОНЦЕПТ “МОВА” В АНГЛІЙСЬКІЙ ПАРЕМІОЛОГІЇ

Воробйова І. А.

Стаття присвячена аналізу відображення концепту “мова” в англійській пареміології.

Ключові слова: концепт, мова, пареміологія.

Статья посвящена анализу отображения концепта “язык” в английской паремииологии.

Ключевые слова: концепт, язык, паремииология.

The article is devoted to the analysis of the “language” concept in English paremiology.

Key words: concept, language, paremiology.

Концептуалізація є утворення концепту як одиниці мислення на основі відображення й узагальнення свідомістю властивостей і ознак об'єкту, що концептуалізується. Результатом концептуалізації є концепт.

У сучасній лінгвістичній науці існує твердження про те, що концепт є основною одиницею колективного знання / свідомості, не викликає сумнівів. Він має мовне вираження і відзначений етнокультурною специфікою. Концепт, у першу чергу, це вербалізований культурний смисл, він є семантичною одиницею мови культури. Етноспецифічність концепту полягає в культурно значущій стереотипізації моделей світосприйняття та поведінкових реакцій, відображених у його семантиці [1].

Очевидно, що з терміном “мова” (при всьому різноманітті його тлумачення) пов'язаний стрижневий концепт мовознавства. За В. Гумбольдтом, мова є безпервною діяльністю духу, що прагне перетворити звук у вираження думки.

За допомогою комунікативної функції мова забезпечує взаємодію відправника вербального (словесного) повідомлення та його одержувача, адресата. З іншого боку, мова спрямована на реальність і на той світ образів, який вибудовується між реальністю і людиною, виступаючи як безліч знань, що утворюють у сукупності картину, або модель, світу. Ця картина світу локалізована у людській свідомості. Вона постійно поповнюється і корегується та регулює поведінку людини. Мова не просто передає в актах комунікації у вигляді висловлювань повідомлення, в яких містяться ті чи інші знання про певні фрагменти світу. Вона відіграє важливу роль у накопиченні знань і зберіганні їх у пам'яті, сприяючи їх упорядкуванню, систематизації, тобто беручи участь у їхній обробці.

Спроби дослідити лінгвокультурний концепт “мова” у мовній свідомості вже були і раніше [6; 5]. Але варто зазначити, що в лінгвістичній літературі поки що не існує повноцінного системного опису англійського лінгвокультурного концепту “мова”. А отже, дана стаття пропонує аналіз реалізації концепту “мова” в англійській пареміології.

У пареміологічному фонді мови зберігаються специфічні риси рутинної свідомості етносу. Пареміологічно віддзеркалене знання, представлене в окремих мовних системах, спирається на повсякденний досвід людей як членів конкретних етнокультурних спільнот, на традиції, звичаї та вірування народів.

Паремія є видом фольклорних малих жанрів афористичного спрямування (прислів'я, приказки) [4, с. 397]. Зазвичай, це стійкі в мові та відтворювані в мовленні анонімні вислови, придатні для вживання в дидактичних цілях [7, с. 67].

Матеріалом для дослідження пареміологічного представлення концепту “мова” в англійській мові послужили словники прислів'їв Р. Фергюссон [11], Дж. Л. Апперсона [10], “Короткий оксфордський словник прислів'їв” [12], словник “English proverbs and sayings” [3], а також “A dictionary of English proverbs in use” [8]. Корпус досліджуваного пареміологічного матеріалу склав 63 паремії.

Основні судження про мову, виражені в англійському пареміологічному фонді, можуть бути зведені до двох напрямів думки:

1. Мова відіграє важливу роль у житті людини (35 паремій, 55 %).

2. Мовна діяльність не має великої цінності (28 паремій, 44 %).

Англійські паремії, що мають відношення до концепту “мова”, можуть бути розглянуті в наступних аспектах:

1. Роль мови в житті людини.

2. Ставлення до мовної діяльності.

Прикладом паремії, яка відображає зміст першого аспекту, є прислів'я *The tongue is the rudder of our ship*, в якому мова визнається спрямовуючою силою в житті.

Окрім того, цей аспект містить у собі ще й такі змісти: “Мова є інструментом досягнення життєвих цілей”, “Мова є джерелом небезпеки”, “Мовна діяльність є ефективним інструментом емоційного впливу”, “Гарне володіння мовою означає вміння добре боротися”, “Мова виражає думки людини” і “При комунікації мова повинна бути зрозуміла усім її учасникам”.

У наступних пареміях висловлюються думки про те, що без володіння мовою неможливо досягти чого-небудь у житті: *Dumb men get no lands; The lame tongue gets nothing*. З іншого боку, паремії також стверджують, що використання мови допомагає в життєвих досягненнях: *Speak and speed, ask and have; The squeaking wheel gets the grease; Spare to speak and spare to speed*.

До паремій зі значенням “Мова є джерелом небезпеки” можемо віднести такі: *Words cut more than swords; A good tongue is a good weapon; A woman's sword is her tongue, and she does not let it rust*. В них мова порівнюється зі зброєю. Мова також може отруйно жалити: *The tongue stings; There is no venom to that of the tongue; The tongue is more venomous than a serpent's sting*, наносити удари за допомогою слів: *Words may pass, but blows fall heavy; Words are but wind, but blows unkind*, доводити до каліцтва і навіть смерті: *Under the tongue men are crushed to death; The tongue breaks bone, and herself has none*.

Як мова є потенційним джерелом небезпеки як для оточуючих, так і для самого мовця, тому в пареміях міститься заклик бути обережніше у висловлюваннях, щоб уникнути негативних наслідків: *The tongue talks at the head's cost; Birds are entailed by their feet, and men by their tongues; A bleating sheep loses her bit; He that strikes with his tongue, must ward with his head; Words bind men; Let not thy tongue run away with thy brains; Let not your tongue run at rover; Better the foot slip than the tongue; Ox is taken by the horns, and a man by his tongue*. Результат мовної діяльності неможливо змінити: *A word and a stone let go cannot be called back*.

Зміст “Мовна діяльність є ефективним інструментом емоційного впливу” відображено у кількох пареміях. У прислів'ях *The voice is the best music* і *Good words cost nothing and are worth much* стверджується безумовна цінність мовної діяльності, а в прислів'ї *Good words cool more than cold water* виражений пріоритет мовної діяльності над немовними засобами.

Прислів'я *He that speaks well, fights well* віддзеркалює зміст “Гарне володіння мовою означає вміння добре боротися”.

Думка “Мова відбиває думки людини” представлена пареміями *Speech is the picture of the mind* і *What the heart thinks, the tongue speaks*.

Мова високо цінується як інструмент комунікації: *That is not good language which all understand not* (“При комунікації мова повинна бути зрозуміла усім її учасникам”).

Паремії *Fine words dress ill deeds* і *A honey tongue, a heart of gall* говорять про те, що мова допомагає приховати істинні наміри. Той факт, що мову важко стримати, відображає паремія *He knows much who knows how to hold his tongue*.

В англійській пареміології чітко виділяється шар паремій, який характеризує зневажливе ставлення до мовної діяльності (“Мовна діяльність не має великої цінності”). У цих пареміях мовна діяльність бачиться як процес, з якого неможливо отримати користі через його малу цінність (*Talking pays no toll*), і як дешевий товар (*Talk is cheap*). Висловлювання, не підкріплені справами, даремні: *Good words without deeds are rushes and reeds*.

Окрім того, паремії стверджують, що мовна діяльність малоефективна порівняно з практичною. Результати практичної діяльності наочні й мають більшу цінність: *Actions speak louder than words; Great talk and little action; Facts speak louder*

than words; An ounce of practice is worth a pound of precept; Example is better than precept; Deeds will show themselves, and words will pass away. Практична діяльність оцінюється вище мовної: *It is better to do well than to say well; Doing is better than saying; A little help is worth a deal of pity.* Дихання, яке використовується у процесі говоріння, краще використовувати по-іншому: *Save your breath to cool your porridge.*

Паремії зі змістом “За допомогою лише мовної діяльності неможливо добитися практичного результату” говорять про те, що мовна діяльність, на відміну від фізичної, не може нашкодити: *Sticks and stones may break my bones but names will never hurt me; Hard words break no bones;* вона марна в якості платіжного засобу: *Talk is but talk, but 'tis money buys land; All talk and no trousers; Words pay no debts,* і вона не може замінити практичну діяльність або матеріальні предмети: *Fine words butter no parsnips; Fair words fill not the belly; The belly is not filled with fair words; Fair words will not make the pot boil; He who gives fair words feeds on with an empty spoon; Fair words never fed a friar; Mere words will not fill a bushel Good words fill not a sack.*

Паремія *Easier said than done* говорить про те, що мовна діяльність легша за практичну. До цієї ж групи можна віднести паремії, в яких стверджується, що справи не завжди ідуть за словами: *Saying and doing are two things; Saying is one thing, and doing another; There is great difference between word and deed; From word to deed is a great space.* Окрім того, англійські паремії говорять про те, що мовна діяльність не сумісна із практичною: *Great barkers are no biters; The greatest talkers are little doers; Dogs that bark at distance bite not at hand.*

Уявлення про мову в англійському пареміологічному фонді характеризується нерозчленованістю понять “мова” і “мовна діяльність”. Лексема *tongue* у пареміях, аналогічно українській лексемі “язик”, указує на орган мовлення, через функціонування якого описується мовна діяльність. Уявлення ж про мову як про систему знаків і словниково-граматичних засобів в англійській пареміології практично відсутнє; єдиним виключенням є прислів'я *That is not good language which all understand not.*

Наявність сигнальної лексеми (у цьому випадку лексем *tongue* і *language*) у складі паремії не є обов'язковою умовою для зв'язку її з певним концептом. З 63 досліджених паремій 19 (30 %) містять лексему *tongue*, 22 паремії (35 %) – лексему *word*. Лексеми *language* і *speech* представлені кожна однією паремією. Мовна діяльність виражається за допомогою дієслів мовлення *to say* (4 паремії) і *to speak* (4 паремії).

В англійських пареміях мова виступає як могутній і дуже цінний інструмент впливу на оточуючий світ. Разом з тим її діяльність найчастіше малоефективна, особливо порівняно із практичною діяльністю.

В англійських пареміях функції мови як інструмента зводяться насамперед до отримання матеріальних цінностей: *Dumb men get no lands; Speak and speed, ask and have,* тобто мова є інструментом досягнення життєвих цілей. Це свідчить про відносно велику значущість матеріальних благ для англійської мовної свідомості, що корелює з даними етнопсихології: “Одна з головних життєвих цінностей для англійців – матеріальне благополуччя” [2, с. 197], “Гроші – кумир англійців. Ні в кого багатство не користується такою пошаною. Яким би не було суспільне становище людини у Великій Британії, ..., він насамперед – комерсант. ... Його перша турбота завжди й скрізь – нажити якнайбільше” [9, с. 104], “Вражає шалена одержимість, з якою американці працюють, тобто роблять гроші” [2, с. 193].

Англійській мовній свідомості, певно, далеке уявлення про автономність, самостійність мови. Це також відповідає етнопсихологічним спостереженням: англійці жорстко контролюють страсті свого темпераменту, і англійські традиції вимагають стриманості в словах [9, с. 101, 109].

Також, англійській мовній свідомості властиве порівняння мови зі зброєю: *A good tongue is a good weapon; Many words hurt more than swords,* так само як і уявлення про гендерну маркованість мови: *Woman's sword is her tongue, and she does not let it rust.*

Аналіз англійських паремій з концептом “мова” наочно демонструє, що в паремійному сенсі мова наділена суперечливими якостями. Багато в чому думки, висловлені у прислів'ях, суперечать одна одній. Але це уявляється закономірним,

адже всі справжні народні прислів'я дають у своїй сумі багатосторонній комплексний погляд на життя.

Аналіз англійського пареміологічного фонду дозволяє зробити висновок, що концепт “мова” володіє, в основному, негативними конотаціями в англійській мовній свідомості. Уявлення про мову характеризується нерозчленованістю понять “мова” і “мовна діяльність” і практичною відсутністю розуміння мови як системи знаків і словниково-граматичних засобів. В англійській пареміології стверджується важливість мови в житті людини і одночасно невисока цінність мовної діяльності; мова уявляється інструментом для досягнення цілей. Для англійської мовної свідомості не характерне уявлення про мову як про автономний, незалежний орган, наділений певними якостями. Одночасно аналіз англійських паремій дозволяють зробити висновок про відносно велику значущість матеріальних благ для англійської мовної свідомості, що корелює з даними етнопсихології.

Література

1. Воркачев С. Г. Любовь как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2007. – 284 с.
2. Крысько В. Г. Этническая психология / В. Г. Крысько. – М. : Издательский центр “Академия”, 2002. – 320 с.
3. Кусковская С. Ф. Сборник английских пословиц и поговорок / С. Ф. Кусковская. – Мн. : Выш. шк., 1987. – 253 с.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
5. Макеева И. И. Языковые концепты в истории русского языка / И. И. Макеева // Язык о языке : сб. статей. – М., 2000. – С. 63–155.
6. Ромашко С. А. “Язык”: структура концепта и возможности развертывания лингвистических концепций / С. А. Ромашко // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М., 1991. – С. 161–163.
7. Савенкова Л. Б. Русская паремология: семантический и лингвокультурологический аспекты / Л. Б. Савенкова. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 2002. – 240 с.
8. Словарь употребительных английских пословиц : сб статей / сост. М. В. Буковская, С. И. Вяльцева, З. И. Дубянская и др. – М. : Рус. яз., 1985. – 232 с.
9. Сухарев В. А. Психология народов и наций / В. А. Сухарев, М. В. Сухарев. – Донецьк : Сталкер, 1997. – 400 с.
10. Apperson G. L. The Wordsworth Dictionary of Proverbs / G. L. Apperson. – Wordsworth Edition Ltd, 1993.
11. Fergusson R. The Penguin Dictionary of Proverbs / R. Fergusson. – London : Claremont Books, 1995.
12. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 1998.